

UWARUNKOWANIA I MECHANIZMY REGIONALNEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ W AZJI WSCHODNIEJ

Jerzy GRABOWIECKI¹

1. Wprowadzenie

Azja Wschodnia wyróżnia się niespotykanym we współczesnej gospodarce światowej dynamizmem gospodarczym, zapoczątkowanym przez Japonię i kontynuowanym przez wszystkie gospodarki krajów regionu. Konsekwencją wysokiego tempa wzrostu gospodarczego jest jeszcze szybszy rozwój powiązań handlowo-kapitałowych, te zaś stwarzają zapotrzebowanie na instytucje współpracy regionalnej.

Celem niniejszego referatu jest analiza uwarunkowań i mechanizmów regionalnej integracji gospodarczej w Azji Wschodniej, a także przedstawienie jej wielowymiarowości i złożoności.

2. Struktura powiązań handlowo-kapitałowych w Azji Wschodniej

Na początku XXI wieku udział Azji w światowym PKB przewyższył udział Ameryki Północnej oraz krajów Europy Zachodniej. W roku 2004 udział ten szacowany był na ok. 30% światowego PKB. Ponad dwie trzecie produktu Azji wytwarzane jest w krajach Azji Wschodniej wraz z Japonią. Udział Azji Wschodniej w światowym PKB wzrósł z 20,5% w 1990 r. do 23,4% w 2000 r., a następnie zmalał do 20,1% (zob. tabela 1). Podczas gdy udział nowych krajów przemysłowych (NKP3, tj. Hongkong, Korea Południowa i Tajwan) oraz ASEAN w światowym PKB pozostawał na niezmiennym poziomie, udział Japonii po latach stagnacji gospodarczej wyraźnie zmalał. W latach 1990-2004 udział Japonii w PKB Azji Wschodniej zmniejszył się z 71,2% do 56,7%. W tym samym okresie udział Chin wzrósł z 9,3% do 19,9%.

Od początku dekady lat 70. Azja Wschodnia utrzymuje tempo wzrostu gospodarczego na niezwykle wysokim przeciętnym poziomie ok. 7% rocznie (bez Japonii) [1, s. 303-304]. Żaden inny region gospodarczy świata nigdy w przeszłości nie osiągnął tak wysokiej dynamiki rozwojowej. W ciągu ostatnich trzydziestu lat XX wieku wartość PKB krajów tego regionu wzrosła ok. 30-krotnie.

¹ Dr Jerzy Grabowiecki – Wydział Ekonomiczny, Uniwersytet w Białymstoku.

Tabela 1. Udział krajów Azji Wschodniej w światowym PKB (w %)

		Japonia	NKP3	ASEAN	Chiny	Azja Wschodnia
PKB	1990	14,6	2,4	1,6	1,9	20,5
	2000	15,1	3,1	1,8	3,4	23,4
	2004	11,4	2,8	1,8	4,0	20,1
Eksport	1990	8,3	6,2	4,0	1,8	20,4
	2000	7,5	8,2	6,7	3,9	26,3
	2004	6,3	7,6	6,0	6,6	26,4
Import	1990	6,6	5,8	4,5	1,5	18,4
	2000	5,8	7,8	5,8	3,4	22,8
	2004	4,9	7,1	5,3	6,0	23,3

Źródło: [4; 5].

Wysokie tempo wzrostu gospodarczego w powiązaniu z jeszcze szybszym wzrostem eksportu i importu zapewniły krajom Azji Wschodniej wiodącą pozycję w handlu światowym oraz przyczyniły się do dynamizacji powiązań handlowo-kapitałowych. Udział Azji Wschodniej w światowej wymianie handlowej wzrósł z zaledwie 5% w 1970 r. do ponad 26% 2004 r. w eksporcie i ponad 23% w imporcie. Azja Wschodnia, po Europie Zachodniej, jest drugim największym regionalnym centrum współpracy handlowej i kapitałowej w świecie.

Azja Wschodnia należy także do najbardziej atrakcyjnego obszaru dla zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Kraje tego regionu przyciągają obecnie 40-50% całości inwestycji bezpośrednich lokowanych w krajach rozwijających się. Rezerwy walutowe krajów Azji Wschodniej stanowią blisko połowę rezerw światowych.

Azja Wschodnia po pięciu wiekach stagnacji i izolacjonizmu stała się w ostatnich dwóch dekadach XX wieku centrum światowego rozwoju. Chiny z czterokrotnie wyższą liczbą pracowników niż Stany Zjednoczone i trzykrotnie wyższą dynamiką wzrostu PKB oraz pięciokrotnie obrotów handlowych, wywierają i będą wywierać coraz większy wpływ na intensywność globalnej konkurencji, zwłaszcza w grupie wyrobów pracochłonnych i standardowych.

Dynamicznie rośnie regionalna współpraca w Azji Wschodniej. Intensywność handlu wewnątrzazjatyckiego jest wyższa od handlu wewnątrzpółnocnoamerykańskiego i tylko nieznacznie ustępuje wewnątrzunijnemu.

Region ten, oprócz bardzo wysokiej dynamiki wzrostu PKB i wymiany gospodarczej z zagranicą, charakteryzuje się znacznym zróżnicowaniem poziomów rozwoju i potencjałów. Sprzyja to nie tylko stopniowemu przechodzeniu do coraz wyższych etapów uprzemysłowienia i struktury gospodarczej, ale zwłaszcza w przypadku Chin do wręcz skokowego rozwoju, jakkolwiek „wyspowego”, ponieważ w obrębie wielkich aglomeracji przemysłowych i powstających w ich pobliżu prężnych ośrodków uniwersyteckich oraz parków technologicznych. Tendencji tej sprzyja proces globalizacji, w którym poziom rozwoju kraju nieko-

niecznie jest najważniejszym czynnikiem decydującym o lokalizacji inwestycji wielkich korporacji transnarodowych. Większe znaczenie ma podaż taniej, zdyscyplinowanej i wysoko kwalifikowanej siły roboczej, a także dostęp do potencjału naukowo-badawczego. Zważywszy na niezwykle wysoki potencjał kadr technicznych uniwersytetów w Azji Wschodniej i bardzo niskie płace, w powiązaniu z możliwościami technologicznymi i finansowymi korporacji transnarodowych, tworzy to nową sytuację nie tylko w sferze produkcji, co także badań naukowych i rozwoju innowacyjnego [zob. 7].

Od początku XVI wieku Chiny, Japonia, Korea i Tajwan oraz obszar Indochin, poza stosunkowo krótkim okresem kolonizacji i rozwoju handlu kompradorskiego, weszły na drogę samoizolacji i stagnacji gospodarczej, społecznej i politycznej. Jeszcze w połowie XX wieku kraje tego regionu, z wyjątkiem Hongkongu, Singapuru oraz Japonii, należały do najbiedniejszych, a zarazem najmniej powiązanych z gospodarką światową regionów. Pierwszym krajem, który wyrwał się z „zakłętą kręgą ubóstwa”, wszedł na drogę dynamicznego rozwoju i osiągnął poziom dochodów realnych *per capita* krajów zaliczanych do wysoko rozwiniętych, była Japonia.

W latach 30. i pierwszej połowie lat 40. XX wieku Japonia podjęła ekspansjonistyczną politykę pod hasłem „Azja dla Azjatów”. Klęska Japonii w drugiej wojnie światowej, wojna domowa w Chinach i zdobycie władzy przez komunistów w 1948 r., wojna koreańska oraz wybuch zimniej wojny w stosunkach międzynarodowych, przyczyniły się do dezintegracji słabo rozwiniętej wówczas współpracy regionalnej.

Współcześnie w nowym układzie sił politycznych i gospodarczych, jaki ukształtował się po zmianie polityki Chin w zakresie współpracy z zagranicą i sukcesach gospodarczych nowych krajów przemysłowych, w warunkach postępującego procesu globalizacji i wzrastającej konkurencji międzynarodowej, Azja Wschodnia przekształciła się w nowy, dynamiczny ośrodek rozwoju, który wywiera coraz silniejszy wpływ na całość międzynarodowego obrotu gospodarczego.

W połowie lat 60. pojawiła się grupa czterech krajów w Azji Wschodniej, które w ramach autorytarnych systemów politycznych, w wyniku agresywnej polityki popierania akumulacji, inwestycji i eksportu (*developmental state*), osiągnęły niezwykle wysokie, w porównaniu z krajami OECD, tempo wzrostu PKB i jeszcze wyższe tempo wzrostu eksportu. Sukcesy w rozwoju gospodarczym i eksporcie tych krajów były na tyle znaczące, że zainspirowały wiele krajów rozwijających się do porzucenia polityki substytucji importu i postawienia na rozwój proeksportowy.

Nowe kraje przemysłowe Azji Wschodniej osiągnęły wysokie tempo wzrostu dzięki zmobilizowaniu wewnętrznych zasobów produkcyjnych oraz umiejętnemu wykorzystaniu zagranicznego kapitału, technologii, *know-how* oraz rynku międzynarodowego. Autorytarne systemy polityczne, jakie funkcjonowały w początkowym okresie ekspansji gospodarczej i eksportowej nowych krajów przemysłowych, wraz z osiągnięciem przez nie poziomu rozwoju krajów OECD

i znacznych nadwyżek eksportowych i rezerw walutowych, stopniowo ustąpiły bardziej liberalnym sposobom rządzenia.

W ślad za pierwszą generacją tzw. „tygrysów azjatyckich”, tj. Koreą Południową, Tajwanem, Singapurem i Hongkongiem, pojawiła się druga grupa, do której zalicza się Malezję, Tajlandię, Filipiny i Indonezję. W latach 90. do grupy tej dołączył także komunistyczny Wietnam. Kraje te uzyskały niezwykle wysoki poziom oszczędności wewnętrznych, przekraczający niekiedy 40% PKB, uzupełniony napływem zagranicznych inwestycji bezpośrednich oraz szybki wzrost eksportu i nadwyżek handlowych.

Dla regionu Azji Wschodniej otwarcie gospodarcze Chin na świat ma kluczowe znaczenie. Wiąże się to nie tylko z rozmiarami i dynamiką gospodarczą tego kraju, ale także niezwykle silnym, a zarazem pozytywnym wpływem na wzajemny, wewnątrzregionalny podział pracy. Bardzo szybko, zwłaszcza w latach 90. i obecnie rozwija się rynek na wyroby przemysłowe, jak i lokaty kapitałowe oraz dobra technologiczne. Ponadto, ogromny potencjał rozwojowy Chin wraz z „wyspowym” rozwojem i otwartością na zagraniczne inwestycje, otworzył ogromne możliwości rozwoju wewnątrzgałęziowego podziału pracy i specjalizacji.

Do lat 90. XX wieku wymiana z zagranicą w regionie Azji Wschodniej opierała się zasadniczo na międzygałęziowym podziale pracy. Japonia, sama będąc eksporterem kapitału, nie była, mimo formalnej liberalizacji, obszarem, do którego napływał na wielką skalę kapitał zagraniczny. Obecnie zagraniczne inwestycje bezpośrednie w Chinach (bez Hongkongu) są 4-krotnie większe niż w Japonii. Znacznie większy jest także napływ inwestycji zagranicznych w Hongkongu, Singapurze i Korei Południowej.

Wraz ze stagnacją gospodarki Japonii lat 90. i dalszym zwiększaniem dynamiki rozwojowej Chin, kraj ten stał się trenem ekspansji inwestycji zagranicznych z krajów Azji Wschodniej oraz kapitału amerykańskiego i europejskiego. Inwestycje te pobudziły rozwój regionalnego podziału pracy o charakterze wewnątrzgałęziowym.

Pod względem konkurencyjności międzynarodowej kraje Azji Wschodniej zajmują stosunkowo wysokie, eksponowane miejsca. Chociaż po kryzysie finansowym w 1997 r. konkurencyjność poszczególnych krajów zmniejszyła się (za wyjątkiem Singapuru i Chin), to obecnie obserwowana jest stopniowa odbudowa utraconych pozycji. O ile Singapur nadal zaliczany jest do ścisłej czołówki światowej, o tyle pozycja Chin i innych krajów tego regionu systematycznie ulega poprawie. W najbliższych latach Azja Wschodnia, wraz z przełamywaniem stagnacji przez Japonię, oraz niezwykle szybkim wzrostem znaczenia rynku chińskiego dla eksportu towarowego, rozwojem specjalizacji wewnątrzgałęziowej oraz ekspansji kapitałowej, ma stosunkowo dobre perspektywy rozwoju i umocnienia międzynarodowej konkurencyjności i współpracy regionalnej.

3. Teoretyczne objaśnienia wewnątrzregionalnej specjalizacji

Teoretyczne uzasadnienie wewnątrzregionalnej specjalizacji w Azji Wschodniej dostarcza sformułowany jeszcze w latach 30. XX wieku przez K. Akamatsu, a następnie rozwinięty i spopularyzowany przez K. Kojimę i T. Ozawę model „klucza lejących gęsi” (*flying geese pattern of development*). Według tego modelu Japonia wyznaczyła ścieżkę rozwoju przemysłowego, inicjując proces doganiania (*catch-up*), w oparciu o tradycyjne branże przemysłu, tj. przemysł lekki oraz przetwórstwo artykułów żywnościowych, by następnie unowocześnić strukturę produkcji i włączyć się w międzynarodowy podział pracy w oparciu o wyroby przemysłu maszynowego [zob. 3, s. 196-217; 2, s. 3-25].

Rozwój przemysłowy i regionalny podział pracy, zgodnie z modelem „klucza lejących gęsi”, wyznaczone były przez cykl życia różnych dziedzin przemysłu, w którym kraj lider przekazuje wzorce produkcji krajom naśladowcom, w miarę jak kraje te rozwijają zasoby kapitałowe, zwiększają potencjał technologiczny i zasób kapitału ludzkiego. Realokacja przemysłu z kraju lidera do krajów naśladowców dokonuje się przez handel i zagraniczne inwestycje bezpośrednie w wyniku zmiany konkurencyjności. Zagraniczne inwestycje bezpośrednie stawały się w Azji Wschodniej kanałem służącym do „przenoszenia” przewag komparatywnych, tj. z jednej strony były kształtowane przez przewagi komparatywne, z drugiej zaś kształtowały zmiany w przewagach komparatywnych między krajami nadrabiającymi dystans rozwojowy a krajem liderem. W rezultacie procesów konwergencji następowały zmiany wzorca przewagi komparatywnej kraju z produkcji dóbr tradycyjnych w kierunku dóbr pracochłonnych, a później kapitałochłonnych i technologicznie intensywnych [zob. 8, s. 757-768; 9; 11, s. 135-145; 12, s. 305-324; 13].

T. Ozawa stworzył koncepcję zmian wzorca przewag komparatywnych z uwzględnieniem związku między zmianami strukturalnymi i wpływu na ten proces zagranicznych inwestycji bezpośrednich („*industrial upgrading*” model of *FDI*). Sformułowane przez T. Ozawę teoretyczne uogólnienia modelu „klucza lejących gęsi” Akamatsu uwzględniają zmiany instytucjonalne oraz w strukturze organizacyjnej gospodarki japońskiej. Podstawą teorii T. Ozawy jest strategia doganiania charakteryzująca regionalne współzawodnictwo ekonomiczne krajów Azji Wschodniej i status Japonii, początkowo jako kraju nadrabiającego dystans rozwojowy (*latecomer status*) i uczącego się od Zachodu, a następnie jako lidera w uprzemysłowieniu [15, s. 27-54; 16; 17; 18, s. 471-491].

Według T. Ozawy w okresie powojennym zmiany strukturalne w przemyśle japońskim przebiegały sekwencyjnie. W ujęciu chronologicznym proces ten można podzielić na cztery etapy, charakteryzujące się dominacją przemysłów posiadających przewagę konkurencyjną.

Etap I. Lata 50. do połowy lat 60. XX wieku charakteryzowały się ekspansją pracochłonnych przemysłów, tj. tekstylnego, drobnej wytwórczości będących wiodącymi sektorami eksportowymi („*Heckscher-Ohlin*” industries).

Etap II. Okres od drugiej połowy lat 50. do początku lat 70. charakteryzował się modernizacją przemysłów bazujących na ekonomii skali, tj. ciężkiego i chemicznego, w tym zwłaszcza stalowego, stocznioowego petrochemicznego i włókien syntetycznych („*nondifferentiated Smithian*’ industries).

Etap III. Późne lata 60. do chwili obecnej, charakteryzowały się rozwojem przemysłów opartych na produkcji masowej dóbr trwałego użytku, takich jak: samochody, urządzenia elektryczne pierwszej generacji i elektronika użytkowa („*differentiated Smithian*” industries).

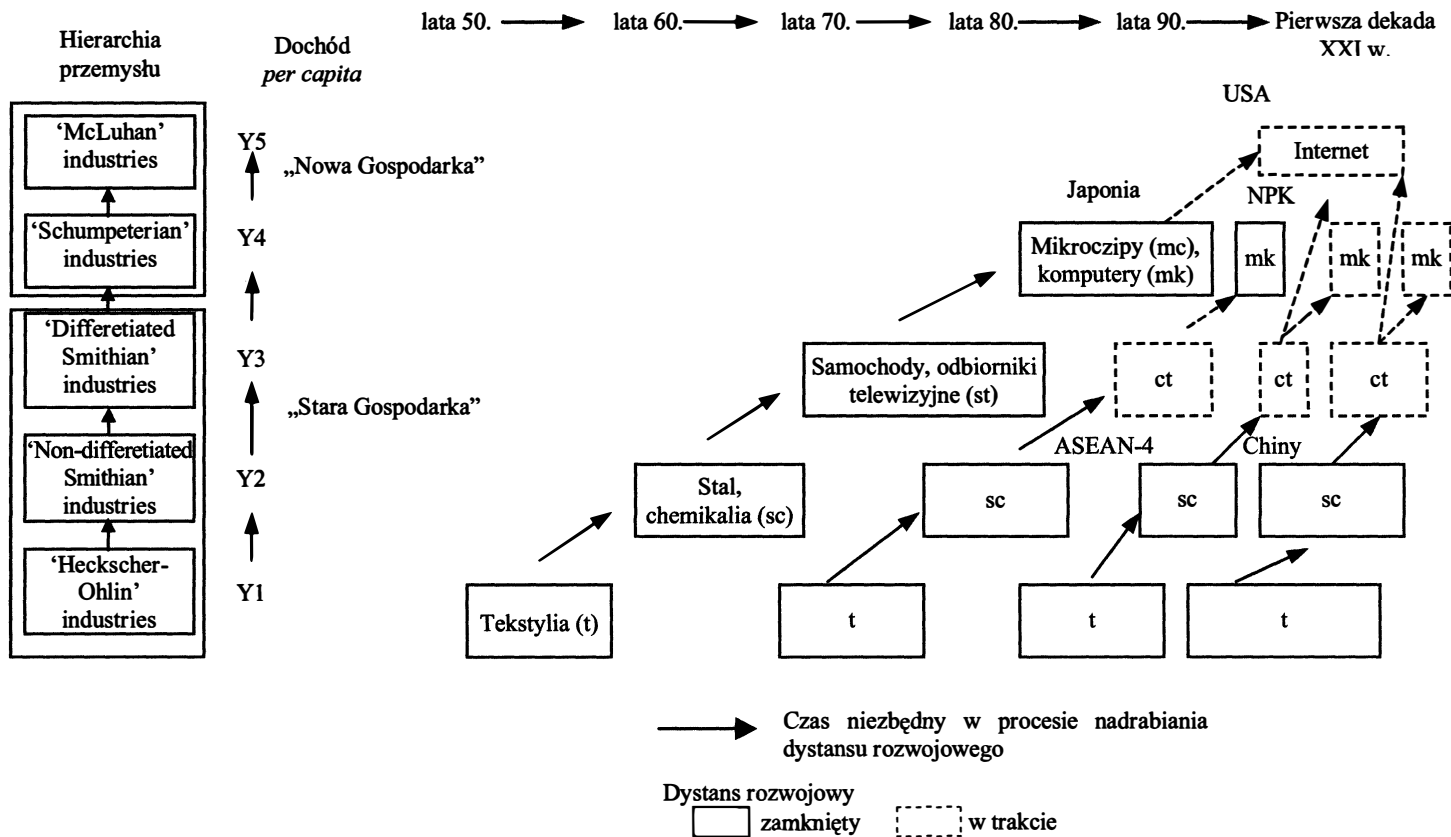
Etap IV. Okres od początku lat 80. do chwili obecnej wyróżniał się natomiast rozwojem przemysłów bazujących na mechatronice, technikach komputerowych, których efektem są produkty zróżnicowane, wytwarzane w krótkich seriach, o wysokiej innowacyjności, tj. elektronika najnowszej generacji, nowe materiały, najbardziej zaawansowane mikroprocesory, optoelektronika (zob. rysunek 1).

Wzrostowi i transformacji strukturalnej japońskiego przemysłu towarzyszyły zmiany kierunku odpływu zagranicznych inwestycji bezpośrednich korporacji transnarodowych. Dla etapu I charakterystyczny jest odpływ inwestycji zagranicznych poszukujących niskich kosztów pracy (*low-wage-seeking FDI*). Przejście z etapu I na etap II stymulowane jest inwestycjami zagranicznymi związanymi z dostępem do tanich źródeł surowców oraz przenoszeniem mocy produkcyjnych przemysłów tracących przewagę konkurencyjną (*resource-seeking and house-cleaning FDI*). Natomiast w etapie III inwestycje zagraniczne prowadzą do uruchomienia montażu za granicą, ze względu na niższe koszty pracy, materiałów oraz komponentów (*assembly-transplanting FDI*). W etapie IV następuje odpływ kapitału związanego z aliansami strategicznymi i rozwojem zintegrowanej działalności produkcyjnej, marketingowej i współpracy w zakresie B+R (*alliance-seeking FDI*).

Dla wielu krajów Azji Wschodniej powojenne dokonania Japonii w mobilizacji zasobów, wysoki poziom oszczędności i akumulacji wewnętrznej, zrównoważony przez wiele lat budżet, polityka eksportowa i kontrola importu, polityka restrukturyzacyjna i technologiczna, rola grup kapitałowo-przemysłowych w gospodarce, niektóre techniki zarządzania i wiele innych stało się źródłem inspiracji i poszukiwań nowych, lepszych, bardziej efektywnych rozwiązań.

Czynione współcześnie próby modyfikacji modelu „klucza lejących gęsi” polegają na uwzględnieniu postępu technologicznego, a także rosnącej pozycji konkurencyjnej nowych krajów przemysłowych, a także krajów ASEAN i Chin oraz wypracowaniu „synergicznego” wzorca azjatyckiego, uwzględniającego rozwój przemysłowy i zaawansowanie technologiczne Azji Wschodniej. Wspomniana synergia polega na tym, że transfer technologii, wiedzy i umiejętności menedżerskich, organizacyjnych, marketingowych Japonii do azjatyckich partnerów, a także autonomiczne procesy dostosowawcze w tych krajach, prowadzą stopniowo do osiągnięcia „parytetu innowacyjnego” przez najbardziej konkurencyjne gospodarki regionu, a przez inne do znaczącego nadrobienia dystansu rozwojowego.

Rysunek 1. Zmiany strukturalne według modelu „klucza lecących gęsi” w Azji Wschodniej

Źródło: [16, s. 141]

W rezultacie, wypracowany wzorzec współpracy doprowadzi do przekształcenia tradycyjnego międzygałęziowego dominującego w Azji Wschodniej w wewnątrzgałęziowy podział pracy, gdzie wszystkie współpracujące kraje są w stanie osiągnąć stopniowo poziom zbliżony zaawansowaniu technologicznemu i przemysłowemu kraju lidera.

4. Otwarty regionalizm jako podstawa regionalnej współpracy i integracji

Dynamicznego rozwoju handlu i inwestycji w Azji Wschodniej nie można przypisać wyłącznie szybkiemu tempu wzrostu gospodarczego, proekspansywnej strategii rozwoju i komplementarności struktur gospodarczych wynikającej z różnych faz zaawansowania technologicznej modernizacji poszczególnych gospodarek. Istotną rolę odgrywają także czynniki zewnętrzne związane z wyłaniającym się regionalnym systemem handlu i inwestycji, określającym zasady i instytucje współpracy i integracji w regionie. Postępująca regionalizacja handlu, czyni zasadnym pytanie o specyfikę i logikę, według której ten proces się rozwija [zob. 14].

Regionalizacja handlu nie jest tożsama z regionalną integracją gospodarczą, którą należy rozumieć jako znoszenie barier w handlu i przepływach czynników wytwórczych oraz zapewnienie swobody działania wszystkim uczestnikom tego procesu. W krajach Azji Wschodniej powszechnie stosowanym instrumentem jest liberalizacja handlu i inwestycji, podczas gdy inne, jak harmonizacja i unifikacja polityki gospodarczej, tworzenie międzynarodowych i ponadnarodowych organów i instytucji, mają mniejsze znaczenie (lub w ogóle nie występują).

Liberalizację handlu na wielką skalę jako pierwsze w Azji Wschodniej zapoczątkowały Hongkong i Singapur, które w latach 80. XX wieku zniosły praktycznie wszystkie ograniczenia w imporcie, dając tym samym przykład prowadzenia zagranicznej polityki ekonomicznej w duchu wolnego handlu. Za ich przykładem poszły inne kraje, liberalizując swoją politykę handlową, aczkolwiek nie w takim zakresie jak ich poprzednicy.

Proces liberalizacji handlu w Azji Wschodniej, począwszy od lat 80. charakteryzował się trzema następującymi cechami:

1. Liberalizacja była realizowana zgodnie z zasadami GATT, a zwłaszcza z tymi, które zostały wynegocjowane po zakończeniu Rundy Tokijskiej (1973-1979).
2. Unilateralizm, czyli jednostronne i niedyskryminacyjne znoszenie barier przez dane państwo z jego inicjatywy.
3. Oddziaływanie i naciski Stanów Zjednoczonych, które odnotowując deficyt w handlu z krajami regionu, starały się go zrównoważyć zwiększeniem eksportu. Wykorzystując swoją przewagę polityczno-wojskową, Stany Zjednoczone udzielały gwarancji bezpieczeństwa dla krajów Azji Wschodniej, jednocześnie podejmowały działania na rzecz zwiększenia

otwartości i bardziej swobodnego dostępu do tych rynków. Dotyczyło to zwłaszcza Japonii, Korei Południowej i Tajwanu.

Unilateralizm jako powszechnie stosowana metoda w krajach Azji Wschodniej jednostronnej liberalizacji praktycznie nie był stosowany gdzie indziej w gospodarce światowej. Jego zastosowanie wynikało głównie z faktu, że kraje Azji Wschodniej nie zawsze chcą się poddać wymogom liberalizacji narzuconym przez organizacje międzynarodowe, ponieważ traktują ją jako zagrożenie suwerenności narodowej. Ponadto, uwarunkowania wewnętrzne sprawiają, że w krajach tych nie są obecne charakterystyczne dla Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych zorganizowane grupy nacisków, które tracąc na liberalizacji handlu występują przeciwko niej w formie nacisków i lobbingu na rząd i parlament. Z tego też względu problem ewentualnych strat i zagrożeń, jakie dla niektórych grup społecznych niesie wolny handel, ma mniejsze znaczenie w porównaniu z korzyściami, jakie z tego tytułu odnosi cała gospodarka. Zwolennikami większej otwartości gospodarczej są głównie przedstawiciele sektora prywatnego, którzy w praktyce, realizując proeksportowy rozwój, tworzą potężną grupę nacisku w poszczególnych krajach regionu i podejmują działania na rzecz liberalizacji. Występują oni w roli głównych animatorów procesów regionalizacji, a nie państwa.

Wiodąca rola sektora prywatnego sprawia, że w Azji Wschodniej występuje zrozumienie korzyści wynikających z wolnego handlu, a także stosowania kryteriów ekonomicznych we wszelkiego rodzaju ogólnoregionalnych przedsięwzięciach oraz preferowania nieformalnych metod współpracy zamiast form zinstytucjonalizowanych i zbiurokratyzowanych. Te właśnie cechy sprawiają, że wewnątrzregionalny podział pracy jest kształtowany przede wszystkim przez mechanizmy rynkowe i reguły wolnego handlu. Decydującą rolę odgrywają tu przedsiębiorstwa prywatne, a przede wszystkim korporacje transnarodowe, które tworzą sieci powiązań produkcyjnych, kooperacyjnych między firmami zlokalizowanymi w różnych krajach regionu (*clusters*). Maksymalizacja zysku, optymalizacja wewnątrz korporacyjnej działalności oraz strategia działania na rynkach międzynarodowych określają motyw i strukturę wewnątrzregionalnego podziału pracy. Towarzyszy temu transfer technologii, metod i technik zarządzania, tworzenie poziomych i pionowych powiązań produkcyjnych oraz kanałów dystrybucji. Decyzje w tych sprawach podejmowane są w firmach macierzystych japońskich i amerykańskich korporacji transnarodowych.

Przyjęty w Azji Wschodniej mechanizm współpracy i integracji jest realizowany zgodnie z zasadą niedyskryminacji, co przejawia się w tym, że poziom barier wewnątrzregionalnych nie jest niższy od barier obowiązujących w handlu z krajami spoza regionu. To natomiast przyczyniło się do przyjęcia otwartego regionalizmu, będącego w opozycji do regionalizmu zamkniętego, który wywodzi się z doświadczeń zachodnioeuropejskich.

Koncepcja otwartego regionalizmu nie odnosi się do członków danego porozumienia regionalnego, ale do krajów pozostających poza nim. Otwartość jest

funkcją charakteru i poziomu ograniczeń w handlu i inwestycjach, stosowanych wobec tzw. krajów trzecich. Otwarte porozumienie regionalne to takie, gdzie kraje danego regionu stosują takie same lub zbliżone bariery w handlu tak wobec państw regionu, jak i spoza niego. Innym kryterium pomiaru otwartości regionu gospodarczego jest poziom współzależności w handlu i inwestycjach między gospodarkami regionu i tymi pozostającymi poza jego zasięgiem. Jeśli współzależność wzrasta, można wnioskować, że dane ugrupowanie regionalne na charakter otwarty. Trzecie stosowane kryterium wiąże się z wystąpieniem (lub brakiem) efektu przesunięcia handlu. W teorii integracji zwraca się uwagę na fakt, że w preferencyjnych i dyskryminacyjnych porozumieniach handlowych występują efekty przesunięcia handlu, podczas gdy otwarty regionalizm takiego przesunięcia nie implikuje.

Otwarty regionalizm w Azji Wschodniej charakteryzuje się działaniami podejmowanymi na rzecz wolnego handlu; redukcją barier w drodze konsensusu między krajami regionu, wyklucza się tworzenie stałych organów ponadnarodowych mających to realizować; redukcję barier w handlu przeprowadza się w sposób nie dyskryminujący inne kraje, a ponadto przeprowadza się ją w różnych sektorach gospodarki w tym samym czasie. Biorąc pod uwagę powyższe cechy otwartego regionalizmu należy stwierdzić, że nie są one sprzeczne z postanowieniami art. XXIV porozumienia GATT.

O sformułowaniu i następnie wdrożeniu zasad otwartego regionalizmu w Azji Wschodniej zdecydowały konkretne przesłanki ekonomiczne, wyrażające się w dużej zależności od rynków eksportowych, zwłaszcza Stanów Zjednoczonych. Dlatego też w tej koncepcji zawarty jest postulat liberalizacji handlu w skali światowej. W takim ujęciu regionalizm nie stoi w sprzeczności do globalizacji gospodarki światowej, ale wręcz przeciwnie, uzupełnia ją i wzmacnia.

Otwarty regionalizm w sensie przedmiotowym nie ogranicza się tylko do sfery handlu zagranicznego, ale obejmuje także inne dziedziny, w tym zwłaszcza liberalizację zagranicznych inwestycji bezpośrednich. Dzieje się tak dlatego nie tylko ze względu na ogromną rolę kapitału zagranicznego w uprzemysłowieniu krajów Azji Wschodniej oraz ścisłą współzależność handlu i inwestycji w regionie, lecz także zaważyło na tym przekonanie, że niczym nie ograniczona konkurencja i rywalizacja w zakresie promocji i przyciągania inwestycji zagranicznych, zwłaszcza japońskich i amerykańskich, byłaby szkodliwa dla wszystkich krajów regionu. W związku z tym podjęto działania na rzecz stworzenia takiego ładu regionalnego w zakresie inwestycji zagranicznych, który byłby zgodny z zasadami otwartego regionalizmu. Liberalizacja obrotu międzynarodowego w Azji Wschodniej przebiegała przy zastosowaniu następujących procedur:

- jednostronne decyzje krajów regionu o liberalizacji przepisów w zakresie inwestycji zagranicznych;
- umowy bilateralne, których celem była nie tylko liberalizacja, ale także bezpieczeństwo transferu kapitału;

- regulacje WTO dotyczące inwestycji zagranicznych, tj. środków polityki inwestycyjnej oddziałujących na handel (*Trade Related Investment Measures – TRIMs*), handlu usługami (*General Agreement on Trade in Services – GATS*) oraz ochrony handlowych aspektów praw własności intelektualnej (*Trade Related Intellectual Property Rights – TRIPs*);
- przyjęcie w 1994 r. w ramach APEC (*Asia Pacific Economic Cooperation*) niewiążącego porozumienia o zasadach przepływu inwestycji.

Mając na względzie cechy i zasady koncepcji otwartego regionalizmu jako podstawy międzynarodowej współpracy gospodarczej w Azji Wschodniej, powstaje pytanie: jaki rodzaj porozumienia regionalnego jest możliwy w tym regionie? Wśród znawców problematyki panuje zgodność poglądów, że jedyną możliwą formą współpracy i integracji jest strefa wolnego handlu. Utworzenie unii celnej na tym obszarze ograniczają duże odległości geograficzne, różnice w poziomie rozwoju gospodarczego, brak homogeniczności polityczno-kulturowej, a także niechęć do tworzenia instytucji na wzór zachodnioeuropejski.

Zróznicowanie regionu Azji Wschodniej powoduje, że w jego obrębie funkcjonują strefy wolnego handlu na trzech poziomach: ogólnoregionalnym, np. APEC, subregionalnym – AFTA oraz transregionalnym, określane także mianem biegunów wzrostu, np. Chiński Obszar Gospodarczy (zob. tabela 2).

W końcu lat 90. Japonia włączyła się w proces integracji gospodarczej w regionie Azji i Pacyfiku. Dotychczas, głównie z przyczyn historyczno-politycznych, tzn. pamięci o urazach i krzywdach wyrządzonych w przeszłości, Japonia uczestniczyła jedynie w forum APEC, międzynarodowej instytucji, której działalność ograniczała się do stopniowego znoszenia podstawowych barier celnych w przepływie towarów. Ranga APEC dla gospodarki japońskiej nie może być jednak porównywana z integracją UE czy NAFTA. Obok przyczyn historyczno-politycznych, integracja Japonii z niżej rozwiniętymi gospodarczo krajami azjatyckimi wymaga znacznych świadczeń finansowych na rzecz słabszych partnerów, wykraczających poza środki w ramach ODA (*Official Development Assistance*). Jedynym dotychczas multilateralnym uzgodnieniem jest utworzenie i aktywność Grupy Dialogowej państw ASEAN, Japonii, Chin i Korei Południowej „ASEAN+3”, mającej na celu wspólnymi porozumieniami w obliczu trudności (np. kryzysu finansowego) wspomóc słabość regionalnej współpracy instytucjonalnej. Tym bardziej, że propozycja Japonii złożona we wrześniu 1997 r. (po wybuchu kryzysu azjatyckiego) utworzenia Azjatyckiego Funduszu Walutowego (*Asian Monetary Fund*) spotkała się z ostrym sprzeciwem Stanów Zjednoczonych [zob. 19, s. 843-888].

Tabela 2. Porozumienia o wolnym handlu w Regionie Azji i Pacyfiku

Wyszczególnienie	Rok ustanowienia	Uczestnicy i status
Strefy wolnego handlu w trakcie wprowadzania		
<i>Australia – New Zealand Closer Economic Relations Trade Agreement (ANZCERTA)</i>	1983	Australia, Nowa Zelandia
<i>ASEAN Free Trade Area (AFTA)</i>	1992	Dziesięć krajów członkowskich ASEAN (strefa wolnego handlu zgodnie z przyjętymi ustaleniami)
<i>Singapur – New Zealand Free Trade Agreement</i>	2001	Funkcjonuje od stycznia
<i>Japan – Singapur Economic Partnership Agreement (JESPA)</i>	2002	Funkcjonuje od listopada
<i>Singapur – EFTA</i>	2002	Podpisano w czerwcu, funkcjonuje od stycznia 2003 r.
Porozumienia o wolnym handlu w trakcie negocjacji, studiów i opracowywania założeń		
<i>East Asia Free Trade Area</i>	2000	Propozycje przedłożone na spotkaniu przedstawicieli krajów ASEAN i Chin, Japonii oraz Korei Południowej
<i>ASEAN – China Free Trade Area</i>	2001	Realizacja w ciągu dziesięciu lat
<i>Japan – ASEAN Closer Economic Partnership (JACEP)</i>	2002	Realizacja w ciągu dziesięciu lat
<i>ASEAN – India Regional Trade and Investment Agreement</i>	2002	Potwierdzono wolę zawarcia porozumienia na wspólnym spotkaniu ASEAN – Indie
<i>Pacific Five Free Trade Agreement</i>	1997	Australia, Chile, Nowa Zelandia, Singapur i Stany Zjednoczone
Bilateralne porozumienia o wolnym handlu		Singapur: Australia, Kanada, Meksyk, Tajwan, Stany Zjednoczone Tajlandia: Australia, Indie, Japonia Chiny: Hongkong, Macao Filipiny: Japonia, Stany Zjednoczone Tajwan: Japonia, Nowa Zelandia, Panama, Singapur, Stany Zjednoczone Japonia: Chile, Meksyk, Filipiny, Korea Południowa, Tajlandia i Tajwan

Źródło: [6, s. 2-3].

W 2001 r. ASEAN i Chiny zdecydowały się na utworzenie strefy wolnego handlu. W 2004 r. na spotkaniu ASEM w Hanoi podjęto decyzje o utworzeniu

takiej strefy już od 1 stycznia 2005 r., tj. pięć lat wcześniej niż planowano. Rozmiary i dynamika rozwojowa gospodarek Chin, Hongkongu, Tajwanu i ASEAN wskazuje, że stanie się ona centrum światowego handlu. Ponieważ liczne kraje azjatyckie należą do grupy najbardziej konkurencyjnych gospodarek, ich systemy i polityka gospodarcza wzbudzają zainteresowanie tych państw, które poszukują inspiracji i wzorów do szybkiego rozwoju i wzrostu konkurencyjności.

5. Zakończenie

Jedną z najważniejszych cech współczesnej gospodarki światowej jest jej struktura instytucjonalna oparta na licznych porozumieniach ustanawiających preferencje w międzynarodowych przepływach towarowych i kapitałowych. Stanowią one główną siłę napędową procesu liberalizacji, a w szerszym ujęciu także globalizacji. W likwidacji barier wymiany międzynarodowej upatruje się szansy na przyspieszenie wzrostu gospodarczego, a także poprawę dobrobytu społecznego.

Ostatnia dekada XX wieku i początek XXI wieku to okres prawdziwej „eksplozji” preferencyjnych porozumień handlowych w gospodarce światowej, które coraz szerzej obejmują swoim zasięgiem także gospodarki krajów Azji Wschodniej. Procesy regionalnej integracji w tym regionie wyróżniają się na tle europejskich czy amerykańskich swoją specyfiką i dynamiką. Wschodnioazjatycki otwarty regionalizm sprawia, że porozumienia te nie są skierowane przeciwko sobie, ale wzajemnie się uzupełniają, ponieważ łączy je jeden cel, tj. zniesienie barier w handlu i inwestycjach, które przyczynią się do tworzenia warunków dla dalszego dynamicznego wzrostu gospodarczego. Nakładaniu się w sensie geograficznym i funkcjonalnym porozumień o strefach wolnego handlu w Azji Wschodniej, a także szerzej w całym regionie Azji i Pacyfiku towarzyszy zjawisko wielostronnego udziału niektórych krajów w porozumieniach regionalnych, czego przykładem jest Japonia.

Literatura

1. ADB (Asian Development Bank), *Asian Development Outlook 2005*, Hongkong.
2. Akamatsu K., *A Historical Pattern of Economic Growth in Developing Countries*, „Developing Economies” 1962, No. 1.
3. Akamatsu K., *A Theory of Unbalanced Growth in the World Economy*, „Weltwirtschaftliches” 1961, Vol. 86, No.2.
4. IMF (International Monetary Fund), *World Economic Outlook Database* (<http://www.imf.org>).
5. IMF, *International Financial Statistics* (CD-Rom) 70.D i 71.D.
6. JETRO, *Prospects for Free Trade Agreements in East Asia*, Tokyo 2003.
7. Jones G., *Multinationals and Global Capitalism from The Nineteenth to the Twenty-First Century*, Oxford University Press, Oxford, New York 2005.

8. Kojima K., *Capital Accumulation and the Curse of Industrialization, with Special Respect to Japan*, „The Economic Journal” 1960, Vol. LXX.
9. Kojima K., *Direct Foreign Investment: A Japanese Model of Multinational Business Operations*, Croom Helm, London 1978.
10. Kojima K., *International Trade and Foreign Investment: Substitutes or Complements*, „Hitotsubashi Journal of Economics” 1975, No. 16.
11. Kojima K., Ozawa T., *Toward Theory of Industrial Restructuring and Dynamic Comparative Advantage*, „Hitotsubashi Journal of Economics” 1985, No. 26.
12. Kojima K., *Towards a Theory of Agreed Specialization: The Economics of Integration*, [w:] Eltis W.A., Scott M.F.G., Volfe J.N. (red.), *Induction, Growth and Trade, Essays in Honour Sir Roy Harrod*, Clarendon Press, Oxford 1970.
13. Komiya R., *The Japanese Economy: Trade, Industry and Government*, Tokyo University Press, Tokyo 1990.
14. Moon W., Andreosso-O’Callaghan B., *Regional Integration-Europe and Asia Compared*, Ashgate, Aldershot, Burlington 2005.
15. Ozawa T., *Foreign Direct Investment and Economic Development*, „Transnational Corporations” 1992, Vol. 1, No 1.
16. Ozawa T., *Institutions, Industrial Upgrading, and Economic Performance in Japan. The “Flying Geese” Paradigm of Catch-up Growth*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2005.
17. Ozawa T., *Japan’s Network Capitalism in Evolution*, [w:] Dunning J.H., Boyd G. (red.), *Alliance Capitalism and Corporate Management. Entrepreneurial Corporation in Knowledge Based Economics*, Edward Elgar, Cheltenham, Northampton 2003.
18. Ozawa T., *The “Hidden” Side of the “Flying-Geese” Catch-up Model: Japan’s Dirigiste Institutional Setup and a Deepening Financial Morass*, „Journal of Asian Economics” 2001, No. 12.
19. Tourk K., *The Political Economy of East Asian Economic Integration*, „Journal of Asian Economics” 2004, No. 15.